

OPMERKINGEN BIJ DE EXEGESE VAN JEREMIA 31 : 31 - 34 EN DE AANHALING
DAARVAN IN HEBREEËN 8 : 8 - 12 EN 10 : 16 EN 17.

1. Eerst moet iets gezegd worden over de plaats van Jeremia's profetie in het geheel van zijn boek. De aankondiging van een nieuw verbond moet teruggaan op teleurstellingen en frustraties ten aanzien van het bestaande of oude verbond. Die kunnen door alle hoofdstukken van het boek heen aangewezen worden. Heel de profetie van Jeremia getuigt immers van de verbondsverlating en -verbreking door het volk. Maar dat maakt het aanwijzen van enkele saillante teksten in dit verband niet overbodig. Welke passages zijn in het bijzonder te noemen? In aanmerking komen vooral: Jeremia 6 : 27 - 30, waar de profeet spreekt van de algehele onverbeterlijkheid van het volk; het woord 'verwerpen' valt in dat verband (zie ook 7 : 29) en let er ook op dat de profeet hier zelfs wanhoopt aan de rest-gedachte: 'De bozen zijn niet af te scheiden'. Voorts Jeremia 11 : 1 - 8, waar de verbondsbreuk van het volk wordt vastgesteld in een stijl die aan die van Jeremia 31 : 31 - 34 verwant is. In vs 10 lezen we zelfs met zoveel woorden: 'Het huis van Israël en het huis van Juda hebben het verbond dat Ik met hun vaders gesloten had verbroken' (vgl. Jeremia 31 : 32). Van belang is ook Jeremia 17 : 1: 'De zonde van Juda is geschreven met een ijzeren griffel en gekrast met een diamanten stift op de tafel van hun hart en aan de hoorns van hun altaren', - vanwege dat schrijven op het hart dat ook in onze profetie over het nieuwe verbond (maar dan in een heel andere zin) genoemd wordt (vs 33). Dat de zonde voor Jeremia een hart'kwaal' is blijkt ook uit 4 : 4 en 9 : 26 waar de profeet het gehele huis van Israël (met Levitikus 26 : 41 en Deuteronomium 10 : 16) 'onbesneden van hart' noemt. Jeremia is erg pessimistisch geweest over het hart van zijn volk: 13 : 10; 17 : 1, 9; 23 : 17. Verder, uit uitdrukkingen als 'Zal Ik hierover vergeving gebieden?' (5 : 7) of 'Ik ben het berouwen moe' (15 : 6) blijkt dat de grens van Gods zand-er-over bereikt is, wat de belofte van de vergeving in het nieuwe verbond (31 : 34) in een verrassend licht stelt. Tot de vaststelling van het faillissement van het oude verbond behoort ook dat Jeremia de twee heilscentrales die als stutten voor het verbond fungeerden, de tempel en het koningschap, indringend gekritiseerd en hun verdwijning aangezegd heeft, de tempel in hfst 7 en 26 en het koningschap in hfst 22. Ook over de profeten is Jeremia zeer somber geweest (hfst 23). Zelfs de voorbede van de waarlijk groten uit de voortijd, Mozes en Samuël, zou het volk - zo wordt Jeremia gezegd (15 : 1) - niet meer helpen, zoals dan ook de profeet zelf deze voorbede verboden wordt (7 : 16, 11 : 14, 14 : 11). Alles duidt op een totaal faillissement van het oude verbond. Men kan derhalve onmogelijk volhouden dat de aankondiging van een nieuw verbond plotseling als uit het niets en nowhere opduikt. Ze is door heel het boek heen in negatieve zin voorbereid door de vaststelling van het échec van het bestaande verbond.

2. Er is ook een kleiner verband waarin we de bekende profetie van het nieuwe verbond kunnen bekijken. Jeremia 31 : 31 - 34 vormt een onderdeel van wat wel het Troostboek van Jeremia genoemd wordt, de hoofdstukken 30 - 31 van de profetieënverzameling die de naam van de profeet draagt. Het twee hoofdstukken tellende bundeltje bevat een kralensnoer van 23 meest kleinere eenheden waarvan er 21 van heilsprofetische aard zijn. Weliswaar vallen die gedeeltelijk in

herhaling maar tegelijk belichten ze in hun verscheidenheid de verschillende aspecten van het toekomstige heilswerk dat God met zijn volk (en de volken!) voor heeft. Als voorbeeld noem ik Jeremia 30 : 4 - 7, waar de nadruk valt op de grote benauwdheid die met de verlossing van Israël en Juda gepaard zal gaan. Men wordt herinnerd aan Johannes 16 : 21 waar onze Heer de eindtijdelijke verlossing vergelijkt met de geboortepijn die een vrouw moet doorstaan wil er een mens ter wereld komen. Een eigenaardigheid waarmee we ook in de profetie over het nieuwe verbond te maken hebben is dat het bundeltje de indruk wekt oorspronkelijk ten behoeve van het noordelijk rijk te zijn aangelegd (zie bijvoorbeeld het gedeelte van Jeremia 31 : 4 - 22) en dat het later is aangevuld met orakelwoorden die speciaal Juda op het oog hebben (zie Jeremia 31 : 23 - 25 en 38 - 40), terwijl er ook Israël-spreuken in voorkomen die later een Judese bewerking lijken te hebben ondergaan. Van deze laatste teksten is, naast Jeremia 30 : 3 en het groepje spreuken dat met vs 4 van dat hoofdstuk begint en 31 : 27 - 28, onze profetie van het nieuwe verbond een goed voorbeeld. In vs 31 wordt immers gezegd dat God zijn nieuw verbond sluiten zal 'met het huis van Israël en het huis van Juda', maar wanneer in vs 33 deze mededeling hernomen wordt valt alleen de naam van het huis van Israël. Dat zou inderdaad op een latere bewerking en uitbreiding kunnen wijzen van een profetie die oorspronkelijk alleen voor het noordelijk rijk Israël bestemd was. Deze latere bewerking en toepassing op Juda kan heel goed van de hand van Jeremia zelf zijn want uit het geheel van zijn profetie blijkt dat de profeet aan Israël en Juda afzonderlijke aandacht besteedt, die twee met elkaar vergelijkt en tegenover elkaar stelt en ze ook weer tesamen kan nemen, zowel in veroordeling als in begenadiging (Jer. 3 : 6 - 4 : 4; 5 : 11, 20; 8 : 9; 9 : 26; 11 : 10, 17; 13 : 11; 23 : 13, 14; 33 : 7, 14; 36 : 2). Er is dan ook in de arbeid van de profeet een fasering te onderkennen volgens welke hij zich eerst (in de dagen van het veelbelovende groot-Israël beleid van koning Josia) intens met Israël en vervolgens (na het uitblijven van een overweldigend succes van die kant) gaandeweg meer met Juda is gaan bezighouden. En omdat het in 'alle(bei) de geslachten van Israël' (Jeremia 31 : 1; 33 : 24) om het ene volk van God ging kan het ook eigenlijk geen verbazing wekken dat Jeremia de profetieën die hij aan het noordelijk deel van het Godsvolk moest adresseren voor het zuidelijke Juda heeft kunnen hergebruiken. Het verbond dat de Here God in de toekomst zou heroprichten zou immers de beide huizen van Israël omvatten, zoals de openingszin van het eenendertigste hoofdstuk zegt: 'Te dien dage, luidt het woord van de HERE, zal Ik voor alle(bei) de geslachten van Israël tot een God zijn en zij zullen Mij tot een volk zijn'.

3. Omdat Jeremia 31 : 31 - 34 slechts één schakel (zij het ook de mooiste) is in de keten van heilstoezeggingen van de hoofdstukken 30 en 31 waarin telkens een wat ander aspect van het heil voor het volk van God onder woorden wordt gebracht, moet er met een zekere eenzijdigheid in de profetie van het nieuwe verbond gerekend worden. Met andere woorden: Men moet er niet het heil in al zijn aspecten in willen terugvinden. Zo krijgt bijvoorbeeld de uitbreiding van het verbond tot de volken buiten Israël geen aandacht, terwijl dat toch een belangrijk aspect van het nieuwe verbond is. (Iets daarvan licht op in de Deuterokesajaanse profetie van 31 : 10 ev.) Wanneer dus vs 34 zegt dat het nieuwe verbond gebaseerd zal zijn op de vergeving van

Israëls ongerechtigheid en het niet meer gedenken van Israëls zonde dan moet bedacht worden dat deze verbondsbasis hoe stevig en draagkrachtig ze ook is, ook nog wel op andere wijze onder woorden kan worden gebracht. Zoals bijvoorbeeld gebeurt in Jeremia 30 : 21 - 22, waar in het kader van een profetie over het toekomstige herstel en de nieuwe ontferming van God over zijn volk gezegd wordt: 'Zijn vorst zal uit hem voortkomen, zijn heerser uit zijn midden opstaan, en hem zal Ik doen naderen dat hij tot Mij genake; want wie zal zijn hart ten borgtocht kunnen geven om tot Mij te genaken? luidt het woord des HEREN. Dan zult gij Mij tot een volk zijn en Ik zal u tot een God zijn'. Het verbond (hier aangeduid in de verbondsformule: 'gij zult Mij tot een volk zijn en Ik zal u tot een God zijn') komt in dit woord te rusten op het priesterlijk naderen tot de Here God van een vorst in Israël die zijn hart, dat is zijn leven, tot een borgtocht voor het volk aan God zal aanbieden. Betrek je deze tekst in de uitleg van de profetie van het nieuwe verbond dan kijk je er niet meer vreemd van op wanneer de Here Jezus het in zijn avondmaalswoord heeft over het *bloed* van het nieuwe verbond. Dan speel je de vergeving waarover onze profetie het heeft niet uit tegen de zogenaamde bloedtheologie (zoals zovaak gebeurd is). Dan zeg je veeleer: Blijkbaar heeft die vergeving van Jeremia 31 : 31 - 34 iets te maken met een borgtochtelijk optreden van de priesterkoning die God zal doen opstaan. Het gaat er mij niet om dat dit borgtochtelijk optreden in de tekst van Jeremia 31 : 31 - 34 wordt ingelezen. Ik wil er alleen maar tegen waarschuwen dat we die vergeving van het nieuwe verbond zouden uitspelen tegen dat borgtochtelijk optreden door te zeggen: Het nieuwe van het nieuwe verbond is dat God vergeeft en daar heeft Hij helemaal niet zo iets als een plaatsvervangend 'naderen' van een middelaar voor nodig. Aan de ene parel van het snoer kan blijkbaar niet al het schoons van het nieuwe verbond gezien worden. Bijvoorbeeld ook niet dat de belofte van het nieuwe verbond (de vergeving der zonden) een gekwalificeerd Israël geldt, namelijk een geestelijke rest die de Here God zelf zal doen overblijven, zoals we in Jeremia 50 : 20 lezen: 'In die dagen en te dien tijde, luidt het woord des HEREN, zal de ongerechtigheid van Israël gezocht worden, maar ze is er niet, en de zonden van Juda, maar ze zijn niet te vinden; want Ik zal vergeving schenken aan wie Ik doe overblijven'. Het begrip 'Israël' ondergaat daar een nadere precisering die in de profetie van het nieuwe verbond zelf nog achterwege blijft. Inzicht in dit aspekt-karakter van onze profetie is van groot belang voor het verstaan van het gebruik dat de Brief aan de Hebreeënen van de profetie van het nieuwe verbond maakt, met name in hoofdstuk 10 : 15 - 18 waar Jeremia 31 : 33 en 34 in het kader van de oud- en nieuwtestamentische verzoeningsdienst ter sprake wordt gebracht, in een kultische setting dus, terwijl die van de profetie zelf ethisch-religieus van aard is. Anders maar niet onoverkomelijk, moet je daarvan zeggen, getuige (zoals opgemerkt) het naast elkaar voorkomen van teksten als Jeremia 30 : 21, 22 en 31 : 31 - 34 in het ene Troostboek van de profeet.

Een vruchtbaar gebruik kan ook nog in die zin van het Jeremiaanse Troostboekje gemaakt worden dat je het woord en begrip 'nieuw' van het nieuwe verbond toelicht met behulp van een profetie uit de direkte omgeving die het ook over iets nieuws heeft, te weten Jeremia 31 : 22b: 'Want de HERE scheidt iets nieuws op de aarde: de vrouw zal

heencirkelen om (en dus werk maken van) de man'. Dit wordt aanmoedigend tegen de jonkvrouw Israëls gezegd die aarzelingen heeft om de terugtocht uit de ballingschap te ondernemen. Het werkwoord 'heencirkelen om' wordt ook gebruikt in Deuteronomium 32 : 10 en duidt daar het liefdevol werk maken van de Here God voor zijn opgroeiend volk aan. Het doet denken aan de zorgende liefde van de ouder voor het kind of van de man voor de vrouw. Het nieuwe dat hier wordt aangekondigd is de omgekeerde wereld: de vrouw maakt in wervende zin werk van de man, vrijt om hem - om het eens ouderwets te zeggen. Er drukt zich in deze profetie een zekere vermoedheid in het hart van de Here God uit: Waarom moet de liefde in ons verbond altijd van één kant komen? Waarom moet Ik altijd het onderwerp, waarom mag Ik nooit eens het voorwerp van de liefde zijn? Ook in de profetie van het nieuwe verbond blijkt de Here God op iets soortgelijk nieuws uit te zijn dat het eindelijk eens tot echte wederkerigheid tussen God en Israël zal komen: een ten volle kennen van Israël zoals het zelf door God gekend is.

4. Een oude vraag is hoe we het *we'anoki ba'alti bam* in vs 32 moeten vertalen. Op zichzelf is er niets moeilijks aan het geciteerde Hebreeuws. Het werkwoord *ba'al* betekent 'tot vrouw nemen of hebben' en moet hier metaforisch verstaan worden voor het initiatief dat de Here God genomen heeft om met zijn volk in een verbondsrelatie te staan. Het heeft stellig een positieve betekenis, juist zoals in Jeremia 3 : 14: 'Keert weder, afkerige kinderen, want Ik heb mijn dominium (als echtgenoot) over jullie opgericht...' Dit argument is daar immers niet afschrikkend maar aanmoedigend bedoeld. Wat is dan de moeilijkheid? Wel, in Hebreeën 8 waar we de bekende tekst van het nieuwe verbond geciteerd vinden lezen we op de plaats van de onderhavige woorden: '...en Ik heb mij niet meer om hen bekommerd (Gr. 'èmelèsa) ...' (vs 9), een weergave die reeds in de LXX (Jeremia 38! : 32) voorkomt. Dit heeft ertoe geleid dat men aan de betekenis van het Hebreeuwse werkwoord *ba'al* is gaan sleutelen. Ges.\Buhl nam zelfs op grond van deze weergave in de LXX een aparte wortel *ba'al* aan in de betekenis van (waarschijnlijk) 'verabscheuen'. En ook als men zover niet ging gaf men toch aan het werkwoord een negatieve betekenis, zoals Rudolph die vertaalt 'ich musste mich an ihnen als Herr erweisen', kennelijk om maar in de pas te komen met dat Griekse 'èmelèsa. Ik vraag me echter af of we het 'ameleoo van LXX en Hebr. wel als vertaling van het Hebreeuwse werkwoord moeten zien. Hebben we hier niet met een vrije kompositie te doen die voor de situatie van het vastlopen van een relatie gezocht heeft naar een formule van wederkerigheid zoals je die bijvoorbeeld in Zacharia 11 : 8 aantreft: '...omdat ik tegenover hen mijn geduld verloren had, terwijl zij ook een afkeer hadden van mij'? (zie ook Levitikus 26 : 23/24 en 40/41). Zouden we dus in de weergave van LXX en Hebr. niet stuiten op het verschijnsel dat vertalingen van het Hebreeuws in het Grieks en citaten van het Oude in het Nieuwe Testament niet altijd preciese vertalingen en citaten zijn maar vrijere weergaven waarin op associatieve manier ook verwant tekstmateriaal wordt meegenomen en de zo gekonstrueerde tekst aan het wijdere schriftverband recht doet? Als dit waar is zou ons dat ontslaan van de verplichting overeenstemming van betekenis te zoeken tussen het Hebreeuwse *ba'al* en het Griekse 'ameleoo. Het zijn dan twee heel verschillende, om

niet te zeggen in betekenis tegengestelde werkwoorden.

Dit imliceert dan wel dat de voorstelling in Jeremia 31 van het oude verbond positiever is dan in LXX en Hebr. De Targum (toch uit de tijd na LXX en Hebr.) met zijn *'itre'it* als weergave van *ba'alti* onderstreept dit verschil nog want het Aramese werkwoord *ra'a, itp.* is een echte verkiezingsterm: 'een welgevallen hebben aan'. De vertaling daarvan moet luiden: '...terwijl ik toch een welgevallen aan hen had of heb'. Jeremia (en in zijn navolging de Targum) heeft het verbondsfaillissement dus eenzijdig aan de kant van het volk gelegd. De Here God wilde vanuit zijn verkiezingsliefde wel verder maar dat stuitte af op de konstante weigerachtigheid van het volk. LXX en Hebr. daarentegen die al weer zoveel eeuwen verderaf stonden hebben het debacle dieper gepeild: De Here God was zelf ook aan zijn eind. Er moest echt iets geheel nieuws komen. Inderdaad was de vernieuwing van na de ballingschap zoals de profeet die voorzag een gebeuren dat zich weliswaar kenmerkte door verandering of bekering aan de zijde van het volk maar toch tegelijk door continuïteit aan de kant van de Here God. Denk maar aan de verzoeningsdienst bij de tempel die weer hersteld werd. Van Gods kant was de vernieuwing toch nog weer een voortzetting van het oude. Maar de navolgende geschiedenis had aangetoond dat dit nieuwe niet nieuw genoeg was geweest. Er trad een fase in de verbondsgeschiedenis in van nieuwe verbondsverlating aan de kant van het volk. In reactie daarop begon de Here zelf zich ook terug te trekken. Hij manifesteerde zich eigenlijk niet meer en stond als het ware met de rug naar het volk toe. Het 'zich niet meer bekommeren om' van LXX en Hebr. past daar precies bij. Het duidt op een teleurgetselde onverschilligheid. Het wachten was daarom op een verandering waarbij ook Gods eigen gelaat als nieuw zou gaan stralen en schitteren. Dat is met de komst van de Christus inderdaad gebeurd.

Ik geloof dan ook dat het verschil tussen de Hebreeuwse en de Griekse tekst op het onderhavige punt van theologische importantie is. Het blijft waar dat er een diepe geestelijke continuïteit bestaat tussen het oude en het nieuwe verbond, maar te gemakkelijk doet deze waarheid onder ons dienst om het verschil tussen die beide te bagatelliseren. Dit verschil echter heeft er alle recht op uitgemeten te worden. De eerste vervulling van Jeremia's profetie die na de ballingschap kwam was weliswaar een gloednieuwe start maar onder enigszins gelijk gebleven omstandigheden (bijvoorbeeld dezelfde schaduwachtige verzoeningsdienst). De vervulling echter zoals Jezus die claimde bij de instelling van het avondmaal en zoals de Brief aan de Hebreeën die aanwijst in Jezus' offer berust op de konstatering dat het verbond zelf tot dusver 'niet onberispelijk' (Hebreeën 8 : 7) of 'minder goed' (Hebreeën 8 : 6) was geweest. Het had tussen de twee partners van het huwelijksverbond niet zo geboterd, om zo te zeggen. Het is weliswaar zo dat de 'berisping' volgens Hebreeën 8 : 8 de kant van het volk uitkijkt ('Hij berispt hen...'), maar dat neemt niet weg dat vs 7 zegt: 'Want indien dat eerste (verbond) onberispelijk was geweest, zou er geen plaats gezocht zijn voor een tweede'. Daarmee is het eerste verbond zelf en niet maar één van de partners ervan gediskwalificeerd. In het nieuwe verbond zal, zo is nu de gedachte, God zelf ook anders zijn, veel indrukwekkender met zijn genade. Aan

de teleurgestelde onverschilligheid ('...en Ik heb mij niet meer om hen bekommerd...') zal dan een einde gekomen zijn. Het kruis van Golgota zal die definitief weerspreken. Anders dan onder het oude verbond zal op de genade die in Christus reddend verschenen is te allen tijde een beroep kunnen worden gedaan. Ook Hebr. 8 : 13 loopt alles behalve heen over het verschil tussen oud en nieuw en leidt zelfs uit ouderdom en veroudering de verdwijning van het oude verbond af.

En om nu terug te keren tot ons startpunt: Willen we de profeet Jeremia niet voortijdig nieuwtestamentisch maken dan moeten we de tekst van hfst. 31 : 32 (eind) dus als volgt weergeven - zonder naar het 'ameleoo van LXX en Hebr. te luisteren: '...terwijl Ik toch echtgenoot-heer over ze ben'.

5. Het nieuwe van het nieuwe verbond is dus dat de Here God Israëls ongerechtigheid vergeeft en aan zijn zonde niet meer gedenkt (vs 34). Dat is zo iets ongehoords dat het op het volk (zo is de verwachting) een onuitwisbare indruk zal maken. Met dat gloednieuwe bericht schrijft God om zo te zeggen de wet, zijn verbondswil, op de harten van zijn mensen en het is dan vanwege deze geweldige werkelijkheid dat eigenlijk elk nader verbondsonderwijs overbodig zal worden. (Natuurlijk is de bedoeling van dit toekomstvisioen niet dat wij in de situatie van de vervulling naar een onderwijsloos tijdperk op zoek moeten gaan. Opvoeding, vorming en instructie zullen altijd nodig blijven. Maar alle verbondsonderricht zal steeds uitgaan van en terugkeren tot de 'bekende weg' die God in de vergeving gelegd heeft. Hoe fris de prediking ook mag zijn, zij zal vergeleken daarmee geen wezenlijk nieuws brengen aan de gelovigen. We moeten dus denken aan zoiets als wat je leest in I Johannes 2 : 21: 'Ik heb u niet geschreven omdat gij de waarheid niet weet, maar omdat gij haar weet...') Men zal de Here God van klein tot groot op de hoogste wijze, dat wil zeggen in zijn vergevende liefde kennen. We moeten bij het schrijven van de wet in of op de harten dus niet aan iets geheimzinnigs denken, aan een werkzaamheid van God die voor ons haast iets magisch en in ieder geval iets automatisch heeft, nee, het gaat alles om de indrukwekkendheid van de heilsweldaad van de zondevergeving. Die is werkelijk het fundament van het nieuwe verbond ('fundamentum huius beneficii', Calvijn). Deze overstelpende heilsweldaad wordt nu voorafgaand geïllustreerd aan de hand van de effecten die in de vss 33 en 34 genoemd worden. Op deze wijze: De wet en de kennis des Heren kunnen de mens niet nader op het hart worden gebonden of aan het hart worden gelegd of in het oor worden geknoopt of om de hals worden gebonden (Spreuken 3 : 3b) - allemaal variërende termen voor 'op (de tafel van) het hart schrijven! - dan door het woord van de Vader: Mijn kind, de zonden zijn u vergeven. Was daarvoor Israëls hartstafel beschreven met zonde (Jeremia 17 : 1) - ook dat bij wijze van spreken; Israël kon er zich voor zijn afvalligheid niet mee verontschuldigen, het was niet buiten zijn verantwoordelijkheid om geschied - in het nieuwe verbond zal de Here God voor een andere beschrijving zorgen en zijn wet met de griffel van de vergeving in het hart van zijn volk inkrassen, en wel zo onuitwisbaar dat geen onderwijs daar nog maar iets aan toe zal kunnen voegen. En aldus zal de verbondsformule (en daarin het verbond zelf!)

volledig tot zijn recht komen: 'Ik zal hun tot een God zijn en zij zullen Mij tot een volk zijn'. Stond achter de wetsopenbaring op de Sinaï de heilsweldaad van de exodus: 'Ik ben de HERE uw God die u uit Egypte, uit het diensthuis, heb uitgeleid...', de Here God zal nu voortaan achter zijn wil en zijn verbondsaanwijzingen de allerkrachtigste drangreden plaatsen: het evangelie van de vergeving. Het ligt dus buiten de bedoeling van de profeet om het inschrijven van de wet en het eigen maken van de kennis des Heren als een apart werk van de Heilige Geest *naast* de prediking van het evangelie van de vergeving der zonde voor te stellen. Het nieuwe van het nieuwe verbond zal volgens Jeremia 31 : 31 - 34 inderdaad niets anders dan die vergeving zijn en de heilsweldaden die daar in de profetie aan voorafgaan zijn niet anders dan *gevolgen* die uit die genadeboodschap voortvloeien. Het *ki* van vs 34c geeft de grond aan van alles wat in de vss 33 en 34 vooraf is gegaan. Men vergisste zich dus niet in deze afwijkende volgorde van gevolgen en oorzaak. Die volgorde is, denk ik, zo gekozen om naar de klimax van vs 34c toe te werken. Het is waar dat deze gevolgen zich niet bij ieder voordoen, maar op die moeilijkheid gaat de profeet hier niet in. Hij ziet de oorzaak (het nieuws van de vergeving) zo sterk dat hij de gevolgen over de hele linie voor allen (van klein tot groot) *verwacht*. In Jeremia 50 : 20 wordt de andere zijde belicht. Daar staat dat de Here God de vergeving aan een rest die Hij zelf in het leven roept ten goede zal doen komen.

Maar was deze boodschap van de vergeving wel zo nieuw? Heel Israëls verbondsgeschiedenis door had toch de vergeving der zonden tot de heilsgoederen behoord? Men leze bijvoorbeeld Schrifthoofdstukken als Levitikus 4 en 5, I Koningen 8 en II Kronieken 6. Psalm 103 : 3 noemt de Here God zelfs *hassoleach*, 'de vergevende', degene wiens kenmerkende eigenschap het is te vergeven. En Jesaja 55 : 7 zegt dat de Here God *jarbè lisloach*, 'veelvuldig vergeeft'. In een terugblik op Israëls geschiedenis kan gezegd worden: 'Vele malen redde Hij hen... (telkens) als Hij hun benauwdheid zag, (telkens) wanneer Hij hun gejammer hoorde, dan gedacht Hij (in vergevende zin) te hunnen gunste aan zijn verbond en had deernis naar zijn grote goedertierenheid' (Psalm 106 : 43 - 45). Heeft - zo mag je vragen - het vergeven niet te allen tijde tot het verbond behoord? Stellig, moet het antwoord zijn. Terecht is dan ook gezegd dat het verschil tussen het oude en het nieuwe verbond *gradueel* is, een kwestie van minder en meer. De gelijkheid tussen het oude en het nieuwe verbond is groter dan de ongelijkheid. Maar deze onmiskkenbare continuïteit kan toch gemakkelijk dienst doen om het grote verschil weg te moffelen of over het hoofd te zien. Uit het woord '*gradueel*' moet echt alles gehaald worden wat erin zit. Om dat verschil dan nu eens in een bekende vergelijking wat op te helderen: In doorsnee (zo zou je kunnen zeggen) vergaf de Here God Israël de schuld van honderd schellingen, maar het wonder van de vergeving begon pas echt te stralen toen door het faillissement van de ballingschap die schuld tot wel tienduizend talenten was opgelopen, niet door optelling of zelfs vermenigvuldiging maar door machtsverheffing. Vergelijk het anders ook eens met een huwelijk. In ieder huwelijk hebben de partners elkaar veel te vergeven. Maar het wordt heel anders als er echtbreuk geweest is en het huwelijk daarna toch nog wordt

voortgezet. Dan komt het huwelijk op *de basis van de vergeving* te staan. Die houdt dan op een goed onder de goederen te zijn. Je zou de reformatie onder koning Josia (die wat de hoofdzaak betreft in II Koningen 23 : 1 - 3 beschreven staat) de laatste poging kunnen noemen om het Sinaï-verbond op de oude kondities weer overeind te zetten (let wel: ook daar 'van klein tot groot' en ook daar een zaak des harten!). Maar voor de Here was het om zo te zeggen te laat; Hij wilde niet meer vergeven (II Koningen 23 : 26 en 27 en 24 : 4). (Vergelijk hiermee Jeremia 15 : 6: 'Ik ben het berouwen moe'.) Die volksbekering onder Josia bleek trouwens geen diepte van aarde te hebben; de Here keek er dwars doorheen. Wilde er dus voortzetting van het verbond komen dan zou er inderdaad iets heel nieuws moeten gebeuren: een tot op de bodem reikende vergeving, integraal en totaal. En deze genade is door Jezus Christus inderdaad werkelijkheid geworden. Pas toen in z'n volledigheid, niet eerder.

In dit verband wil ik wijzen op een weinig opvallende tekst-eigenaardigheid dat namelijk Jeremia in zijn profetie het enkelvoud 'ongerechtigheid' en 'zonde' noemt, terwijl de aanhalingen in de Brief aan de Hebreëën (8 : 12 en 10 : 17), net als LXX en Targum, het meervoud gebruiken. Het zou kunnen zijn dat Jeremia met zijn enkelvoud de verbondszonde bij uitstek bedoelt aan te duiden, niet maar de dagelijkse vergrijpen maar speciaal de zonde van de verbondsbreuk: het niet meer bij God *willen* behoren. Dat zou het dramatische in de oorspronkelijke nieuwe-verbondstekst verhefven: Dat nu toch de vergeving het struikelblok bij uitstek ter zijde weet te schuiven! De meervouden van Hebr. zouden dan daartegenover op een zekere veralgemenisering kunnen wijzen (het nieuwe verbond is al enigszins tot dogma, tot algemene waarheid geworden), gelet ook op het feit dat er in de brief wel drie in plaats van twee (meervoudige) woorden voor het begrip 'zonde' te vinden zijn: 'adikiai (8 : 12a), hamartiai (8 : 12b en 10 : 17a) en 'anomiaï (10 : 17b) en dat ook het woord 'wet' van Jeremia's profetie (vs 33) tot een meervoud van 'wetten' (8 : 10b en 10 : 16b) geworden is. Misschien dat die meervouden in de Brief aan de Hebreëën mogen worden uitgelegd als een poging het nieuwe van het nieuwe verbond te totaliseren en te integraliseren. Met een klein verlies aan dramatiek, dat wel. Dus: Zei Jeremia nog dat Gods vergevende liefde zou gaan over de verbondszonde bij uitstek, die van de verbondsbreuk, het Nieuwe Testament laat zien dat het verbond in Jezus' bloed 'een *volkomen* verzoening van *al* onze zonden' behelst en dat een verbond met God hoe ook genaamd alleen maar op het fundament van een totale en alles omvattende vergeving kan staan.

De kritische vraag rijst of het nieuwe verbond, gelet op de belofte van een (zo lijkt het) 'gegarandeerde gehoorzaamheid', het de geschiedenis door nu zoveel beter gedaan heeft dan het oude. De vraag is moeilijk te beantwoorden. Wij hebben immers het volk van God minder overzichtelijk vóór ons dan onder het oude verbond, het is niet langer beperkt tot één natie in één land (of zelfs stad). Verspreid over de hele wereld kan het Godsvolk tegelijkertijd hier in afval en daar in gehoorzaamheid leven. Maar misschien is een ander antwoord beter. Komt de hele vraagstelling niet voort uit een verkeerd verstaan van de belofte van het nieuwe verbond? Is er wel

sprake van een belofte van 'gegarandeerde gehoorzaamheid? Alsof de Here toegezegd had dat Hij voortaan zijn volk op de verbondsgehoorzaamheid zou programmeren! En inderdaad, ware dat het geval dan zouden we moeten vaststellen dat de werkelijkheid daar ver bij ten achter is gebleven. Maar het nieuwe verbond is geen mystifikatie of automatisme ten opzichte van het oude, het is ook niet anders dan het oude onder een duistere voorbeschikking komen te staan. Dat zijn verkeerde afleidingen uit de vss 33 en 34 van Jeremia's profetie. Nee, de boodschap waarmee God nu tot de mensen komt is indrukwekkender dan die waarmee Hij het Israël van destijds benaderde, dat is het hele verschil tussen het oude en het nieuwe verbond. En dat wil weer zeggen dat wij minder goedkoop zondigen dan de Israëlitenvan destijds, minder te verontschuldigen zijn dan zij. Wellicht is er dan, zo bezien, zelfs reden om zoals Jeremia deed het oudere Godsvolk met het nieuwere te vergelijken om dan vervolgens vast te stellen: 'Afkerigheid Israël heeft zich gerechtvaardigd boven Trouweloze, ... de nieuwtestamentische gemeente' (vgl. Jeremia 5 : 11).

H. de Jong
Zeist, 13 november 1992